

SALONA U RANOCARSKOM RAZDOBLJU

Mladar, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:924973>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

SALONA U RANOCARSKOM RAZDOBLJU

MARIJA MLADAR

Split, 2019./2020.

Odsjek za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij

Umjetnost Rimskog Carstva na tlu Hrvatske

SALONA U RANOCARSKOM RAZDOBLJU

Student:

Marija Mladar

Mentor:

doc. dr. sc. Ana Torlak

Split, rujan 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Carstvo za vrijeme ranog principata.....	2
3. Povijesni razvoj Salone u ranocarskom razdoblju	8
4. Urbanizam i arhitektura Salone za vrijeme ranog Carstva	12
4.1. Gradska vrata i bedemi u ranocarskom periodu.....	12
4.2. Komplex rimskog foruma	14
4.3. Nekropole.....	20
5. Kiparstvo Salone za vrijeme ranog Carstva.....	21
5.1. Portreti	21
5.2. Skulptura.....	23
5.3. Reljefi	27
5.1. Nadgrobni spomenici.....	28
6. Zaključak	30
7. Literatura.....	32
Sažetak.....	35
Abstract.....	36
Prilozi.....	37

1. Uvod

Glavni grad rimske provincije Dalmacije, Salona, prvi put je spomenuta u opisu ratovanja rimskog legata Lucija Cecilija Metela, 119. g. pr. Kr. Međutim, procvat grada započinje nakon Drugog rimskog građanskog rata između Cezara i Pompeja (49. g. pr. Kr. do 46. g. pr. Kr.) kada su Salonitanci pristali uz pobjedničku, Cezarovu stranu. Nakon konačne pacifikacije i uređenja nove provincije Dalmacije, Salona je proglašena glavnim gradom provincije. Ubrzani razvoj nastavlja za vrijeme ranog Rimskog Carstva, posebice u vrijeme vladavine Julijevsko- klaudijevske dinastije (27. g. pr. Kr. – 68. g.) na čelu s prvim rimskim carem Augustom (27. g. pr. Kr. – 14. g.).

Budući da je povijest rimskog državnog aparata uvelike utjecala na povijest provincije Dalmacije, pa tako i Salone, ovaj rad se prvenstveno bavi uplivom ranog Rimskog Carstva na povijesnoumjetnički i urbani razvoj. Rad je podijeljen na dvije temeljne jedinice koje obuhvaćaju urbanistički razvoj te prikaz kiparstva na prostoru Salone u ranocarskom periodu. Svaka od ovih jedinica podijeljena je na manja poglavlja, koja su određena prema poznatim lokalitetima u prvom dijelu rada, te prema uopćenoj klasifikaciji u drugom dijelu. Odabrani primjeri su preuzimani prema objavama u stručnoj literaturi.

2. Carstvo za vrijeme principata

Smjena generacija vodstva rimskoga svijeta te promjena državnoga uređenja istoga, usmjerila je pažnju rimskih historiografa na proučavanje političkih pogleda zadnjih nekoliko godina Rimske Republike te, sada već oformljenog Rimskog Carstva.¹ Augustova uspostava Carstva iza sebe nosi turbulentno razdoblje. Počevši od smrti njegova ujaka Gaja Julija Cezara 15. ožujka 44. g. pr. K., preko koalicije sa svojim oponentima – poznate kao "drugi trijumvirat", pa sve do bitke kod Akcija 2. rujna 31. g. pr. K., koja je zapečatila Oktavijanovu sudbinu rimskoga vladara. Dokrajčivši građanske ratove nastale nakon Cezarove smrti i porazivši svoje glavne neprijatelje, Oktavijan ulazi u Rim kao ujakov osvetnik i heroj u kojemu rimski narod vidi novoga Cezara te novu nadu u moć i slavu koju Rim željno čeka.²

Građanski ratovi koji su započeli još za Cezarova života ostavili su velike posljedice na rimski svijet. Upravo je prijelaz iz republikanskog uređenja države u onaj monarhijski, za kojim je Cezar toliko žudio bio poguban za njega, ali i za sam Rim. Jaz koji je ostao u rimskom narodu mogla je popuniti isključivo snažna, ali prizemna ruka vodilja mladog Oktavijana. Naravno, u Rimu je još uvijek postojao velik broj pristaša republikanskog ustroja i tradicionalnog vođenja države te bi direktan prijelaz s republikanskog uređenja na monarhijsko bio poguban za svakoga tko pokuša takvo što.³ Stoga se prijelaz vodio tihim glasom. Ponajprije davanjem titule *princeps senatus*⁴ Oktavijanu; postavlja ga se za predvodnika rimskoga Senata, da bi se kasnije preko uvedenog principata proglasilo Carstvo.

Tradicionalni datum osnivanja principata i Carstva jest 13. siječnja 27. g. pr. K. Oktavijan se tada odrekao svih državnih funkcija te ih je stavio u ruke Senatu i rimskome narodu, a zbog svoje skromnosti, zauzvrat je dobio titulu prokonzula i vrhovnog zapovjednika vojske s kojom je u rukama imao Rimsko Carstvo. Samo tri dana nakon dobivanja titule prokonzula, 16. siječnja 27. g. pr. K., Oktavijanu je dodijeljen naziv *Augustus*, tj. uzvišeni koji ima vjersko značenje koje ga uzdiže poviše svih rimskih magistrata. Od ovog trenutka Oktavijan je u svojoj titulaturi na prvom mjestu nosio: *Imperator Caesar Augustus, divi filius* (hrv. Imperator Cezar August, sin božanski).⁵ Iako je od svih republikanskih institucija zadržao

¹ N. A. Maškin 1985, str. 11.

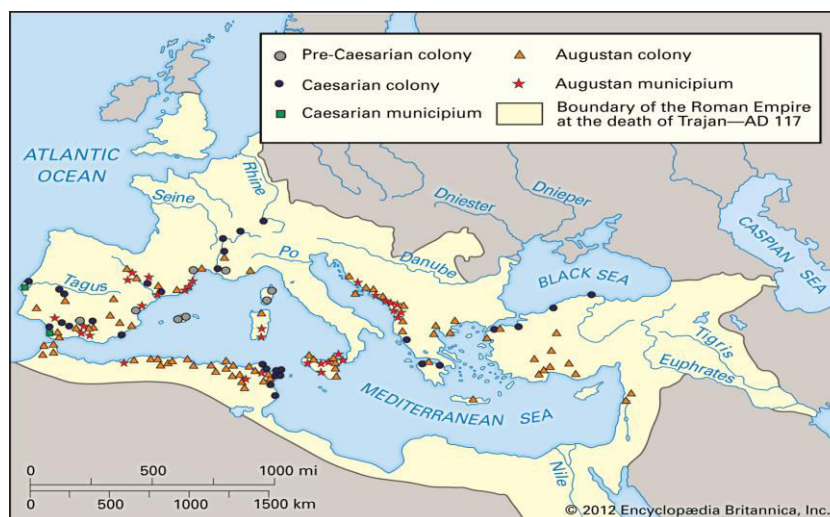
² P. Lisičar 1971, str. 374-379.

³ N. A. Maškin 1985, str. 242.

⁴ *Princeps senatus* bilo je ime prvoga senatora, tj. onoga koji je na popisu senatora bio na prvom mjestu, imao glavnu riječ te prvi iznosio mišljenje na sjednicama Senata. (P. Lisičar 1971, str. 381.)

⁵ P. Lisičar 1971, str. 380-381.

samo Senat, koji je na prvi pogled Augusta držao u svojim kandžama, on je imao punu moć nad njime. Upravo dobivši titulu *tribunicia potestas*⁶, 23. g. pr. K., August je stekao pravo na mijenjanje i donošenje zakona te djelovanje u Senatu, ali kao najvažnije imao je pravo na veto, odnosno pravo da obustavi sve odluke Senata i magistrata ako je to bilo potrebno. Iz njegovih autobiografskih bilješki da se zaključiti i da mu je 12. g. data titula *pontifex maximus*⁷ te da ga je rimski narod gledao i nazivao *pater patriae*⁸. S time u svezi, August je držao potpunu kontrolu nad državnim aparatom i apsolutnu moć nad Rimskim Carstvom.⁹

Slika 1. Rimsko Carstvo, 1. st. pr. K.

Početak željno iščekivanog mira (lat. *Pax Romana*) označava razdoblje koje je nastupilo Augustovim dolaskom na vlast i smirivanjem unutarnjih tenzija i borbi rimskog državnog aparata, ali i puka koji se nakon toliko godina umorio svojih vladara. *Pax Romana* poistovjećuje se s povećanom i održavanom unutarnjom hegemonijom unutar Rimskoga Carstva koju je započeo provoditi Oktavijan August, a njen kraj potpisao Komod (Marko Aurelije Komod Antonin; 180. g. – 193. g.) 180. g., preuzevši vlast nakon smrti svoga oca Marka Aurelija (161

⁶ *Tribunicia potestas* je titula narodnog tribuna koja je dodijeljena Augustu jer nije smio obnašati dužnost tribuna, s obzirom da je iz aristokratske obitelji. (P. Lisičar 1971, str. 382.)

⁷ *Pontifex maximus* je titula koja označava vrhovnoga svećenika koji je kao čuvar i vladar božjeg prava imao najvišu vlast u vjerskim pitanjima. Ova titula bila je dostupna samo članovima visokog plemstva, a kasnije i carevima. (pontifeks. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 05. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49427>)

⁸ *Pater patriae* je titula i naziv za oca domovine i/ili roditelja domovine kojeg je August prihvatio 2. g. od strane Senata i rimskog naroda. (pater patriae. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 05. 2020. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46986>)

⁹ P. Lisičar 1971, str. 382.

g. – 180. g.). Upravo staloženim upravljanjem unutarnjih poslova u državi koje je provodio i u najvišim vrhovima države, ali i u najnižim slojevima društva uključujući mnoge reforme, August je uspio ono što je Komod kasnije uništio. Kao nosilac tradicionalnih vrijednosti, želio je obnoviti staru tradiciju rimskoga svijeta donoseći mnogo propisa, reformi i odluka od kojih je veliku većinu podržavao državni vrh, ali i rimski narod. Zakonom su regulirana sva prava i dužnosti građana, stimulirane su obitelji s više djece, preljubnici su bili istjerivani, dok je sve svoje senatore i vitezove obvezao na ženidbu. Jačanje obitelji značilo je istovremeno jačanje tradicionalnih društvenih stupova, uzdrmanih za vrijeme građanskih ratova. Koliko je god bio naklonjen obitelji i natalitetnoj stopi u rimskom svijetu, toliko je, ovaj mladi car, bio rigorozan prema robovima te ih ograničavao u svim aspektima njihova ionako teškoga života. No, kakve god zakone i reforme provodio, rimski ga je puk željno iščekivao i podržavao. August im je često davao ono što su tražili – „kruha i igara“ te su ga malim koracima krenuli štovati kao boga.¹⁰

Veliku ulogu u rimskom političkom svijetu nisu imali samo Augustovi krvni srodnici, već i njegovi prijatelji (lat. *amici*) i suputnici (lat. *comites*). Najzaslužniji na političkoj pozornici, kao i na onoj privatnoj bio je veliki vojnik Marko Vipsanije Agripa koji je Augustu pomogao donijeti mnoge pobjede nad neprijateljima, pri čemu je stekao neizmjernu naklonost rimskoga puka i ipak ostao lojalan svome caru i prijatelju. Augustove diplomatske misije u djelo jesu sprovodili Marko Klaudije Marcel i Gaj Mecena. Potonji je uvidio utjecaj umjetnosti na javno mnijenje te bio jedan od prvih koji je uveo praksu pokroviteljstva nad vrstama umjetnosti, zbog čega je danas njegovo prezime postalo nazivom pokrovitelja umjetnosti.¹¹ Upravo zbog velike bliskosti s Mecenom, u pokroviteljske vode upao je i sam August koji je na dvoru okupio najveće pjesnike, književnike i kulturnjake rimskoga svijeta – Vergilija, Horacija, Ovidija, Tibula i Propercija – čija su djela imala političku tendenciju slavljenja Julijevskoga roda.¹²

August je u društvenim slojevima postavljen tik uz rame svome ujaku i poočimu Cezaru, gdje su u njemu mnogi vidjeli novu nadu za širenje Rimskoga Carstva i moći, što je bilo daleko od istine. Naime, Augustov program vanjskopolitičke djelatnosti pokazuje određenu uzdržljivost i opreznost. Unatoč osvajačkim ratovima u prvim godinama Augustove vladavine, za Rimsko Carstvo nastupilo je čitavo stoljeće obrambenog sustava vanjske politike započeto

¹⁰ P. Lisičar 1971, str. 383.

¹¹ N. A. Maškin 1985, str. 276.

¹² P. Lisičar 1971, str. 384.

raznim pobunama na Zapadu, Sjeveru i Istoku Carstva. Rimska je vojska pretrpjela mnoge gubitke, kako ljudske tako i materijalne, ali je iz svih pobuna izašla kao pobjednik što je kasnije kumovalo stvaranju novih provincija. August je ipak i od svojih suvremenika, ali i od budućih naraštaja dobio priznanje diplomata zavidne razine, što mu je uvelike pomoglo u odnesenim pobjedama nad neprijateljima.¹³

Slika 2. Oltar božanskog mira (lat. *Ara Pacis Augustae*).

Augustova smrt nastupila je 19. kolovoza 14. g. u kampanskom gradu Noli. Nekoliko dana prije smrti izjavio je da je primio Rim od opeke, a da ga ostavlja u mramoru pozivajući se na mnoge arhitektonske pothvate koje je potpomagao koji i dan danas stoje u Rimu, kao i duž Apeninskog poluotoka. U posmrtnoj postelji upućuje, svom nasljedniku Tiberiju i svojim *amicima*, pitanje o dobro odigranoj ulozi u predstavi života – aludirajući na to da je svojom sposobnošću uspio republikanskom Rimu "prodati" apsolutističku diktaturu. Unatoč tomu, August biva posthumno diviniziran dobivši time svoj kult i kult Julijejsko-klaudijevske dinastije.¹⁴

Vladavina prvog cara Rimskoga Carstva ostavila je iza sebe velike pečate, kako u vojno – političkom aspektu, tako i u društveno – kulturnoj sferi. Augustova izjava o promjeni Rima iz opeke u mramor, svakako drži vodu jer je Rim za njegove vladavine postao glavno središte antičkog svijeta. Zahvaljujući *Djelima božanskog Augusta* (lat. *Res gestae divi Augusti*), danas se može sakupiti i analizirati većina Augustovih graditeljskih aktivnosti kako bi se, najzad zaključilo koje karakteristike na platformi umjetnosti njegovo doba donosi. Nažalost, većina onog zapisanog u *Djelima božanskog Augusta* nije fizički sačuvano, pa se stil Augustova doba iščitava s ostataka nekadašnjih monumenata. Najpoznatiji poznati arhitektonski oblici koje je

¹³ N. A. Maškin 1985, str. 271-276.

¹⁴ N. A. Maškin 1985, str. 277.

August u nasljeđe ostavio jesu vlastiti mauzolej, hram božanskog Julija, Apolonov hram na Palatinu, Marcelov teatar, Augustov forum, ali i najznačajnije djelo spoja arhitekture i kiparstva – Oltar božanstvenog mira, *Ara Pacis*. Augustovo se pokroviteljstvo umjetnosti prenijelo i na njegove nasljednike te su se najmonumentalnije i najreprezentativnije građevine u Rimu izgradile od strane njegovih nasljednika, svakako potaknute njime.¹⁵

Tiberije, Augustov posinak, postaje ujedno i njegov nasljednik 14. g. Senat mu je u ruke stavio svu vlast koju je iskoristio kako bi uveo vojničku diktaturu, smatrajući da je nužna za održavanje reda u sistemu državne vlasti. Još u početku svog uspona ugušio je pobune u Panoniji i Germaniji, dok je trzavice državnog aparata rješavao tradicionalnim vrijednostima kasne Republike, zbog čega su mu senatori i konzuli popuštali. Sustavnim nalogima provincijskim namjesnicima utvrdio je rimsku vlast u provincijama, oslanjajući se na legije i pretorijanske kohorte.¹⁶ „Po jednoj verziji“, navodi Petar Lisičar, „zagušio ga je nećak i nasljednik Kaligula.“¹⁷ Tiberijeva smrt, dakle, nosi više interpretacija, ali sigurna je činjenica da je njegov nasljednik Kaligula, "čizmica". Prvotno je liberalnim vladanjem prikupio naklonost mnogih, međutim prelaskom na političku doktrinu apsolutizma polako je gubio i one najvjernije.

Slika 3. Karta Rimskog Carstva s naznačenom provincijom Britanijom.

Kaligulinom nasilnom smrću, za novog je cara izabran njegov stric Klaudije. Veliku je popularnost stekao dijeljenjem žita, dovršavanjem vodovoda i prometnica te unaprjeđivanjem carskih administracija. Skribonije, tadašnji namjesnik provincije Dalmacije, pokušao se 42. g.

¹⁵ D. Milinović 2012, str. 47-52.

¹⁶ P. Lisičar 1971, str. 412-413.

¹⁷ P. Lisičar 1971, str. 413.

urotiti protiv cara, ali je pobuna brzo ugušena¹⁸. Za svoga vladanja izvršio je vojne pohode nakon kojih je osnovao provincije: *Mauretania Caesariensis* i *Mauretania Tingitana* (današnje područje Alžira i Maroka) te *Britanniu*, zbog čega je kasnije dobio nadimak *Britannicus*. Klaudijeva posljednja supruga Agripina otrovala je supruga, time postavivši svoga sina Nerona, tj. Klaudijeva posinka na prijestolje. Krajem Neronove krizne vladavine 68. g., prestaje postojanje Julijevsko-klaudijevske dinastije.¹⁹

¹⁸ Vidi 3. Povijesni razvoj Salone u ranocarskom razdoblju

¹⁹ P. Lisičar 1971, str. 415-417.

3. Povijesni razvoj Salone u ranocarskom razdoblju

U samome srcu Salonitanskog zaljeva (lat. *Sinus Salonitanus*) uz deltu rijeke Jadro, na jugu opkoljena morem i na sjeveru planinskim masivnom Kozjakom, zaštićena od svih nepravilnosti i nedaća, razvila se Salona. Razvoju grada pridonio je zaljev koji, osim što je bogat ribom, je i sigurno sklonište za sve one koji pristižu s otvorenoga mora.²⁰ Poznato je kako su grad osnovala ilirska plemena, od kojih su najbrojniji Delmati koji će kasnije održavati odnose s Grcima i Rimljanima. Iako se Salona ne spominje u pisanim povijesnim vrelima kao grčka kolonija, prisutnost Grka u njoj nije isključena s obzirom na njihovu brojnost od 4. st. pr. Kr., pa nadalje. Sve do dolaska Rimljana grad je, koliko je to bilo moguće, kontrolirala autohtona zajednica koja se pribojavala rimske vlasti zbog želje za opstankom. Naravno, pristizanjem Rimljana Salona je pala pod njihovu jurisdikciju, iako ilirskoga otpora nije nedostajalo.²¹

Grčka je prisutnost neminovna na području Salonitanskog zaljeva, ali se ne zna kolika je ona bila i u kojem obliku. Grci iz Ise (lat. *Issa* – Vis, prva grčka kolonija na istočnoj obali Jadranskoga mora) nazočni su u Saloni još u 2. st. pr. Kr. te koegzistiraju s ilirskim plemenima i italiskim stanovništvom koje je ondje već obitavalo. Budući da je Isa najrazvijenija i najplodnija grčka kolonija, a dolaskom Rimljana takve će epitete stjecati i Salona, njihovo rivalstvo rasti će kako je rasla i rimska moć na obali istočnog Jadrana.²² Iako su isejski Grci vrlo brzo popustili rimskoj vlasti, ilirska plemena, u prvom redu Delmati, nisu bili tako blagonakloni te su Rimljani imali česte probleme s njihovim pokoravanjem. Salonitansko se ime u rimskim spisima prvi put spominje u Apijanovu opisu pobunjeničkog događaja u kojemu je konzul Lucije Cecilije Metel nakon zauzimanja Siscije odlučio prezimiti u Saloni 117. g. pr. Kr. Naravno, ime Salone navodi se u izvorima i nakon ustanka Delmata 78. g. pr. Kr.²³

Veliku je ulogu za salonitansku i isejsku budućnost odigrao građanski rat Cezara i Pompeja 49. g. pr. Kr. Naime, u građanski se rat uvlači i Ilirik²⁴ kada Cezar 49. g. pr. Kr., šalje svog legata Antonija s vojskom u sjeverni dio provincije kako bi spriječio napredovanje

²⁰ N. Cambi 1991, str. 7.

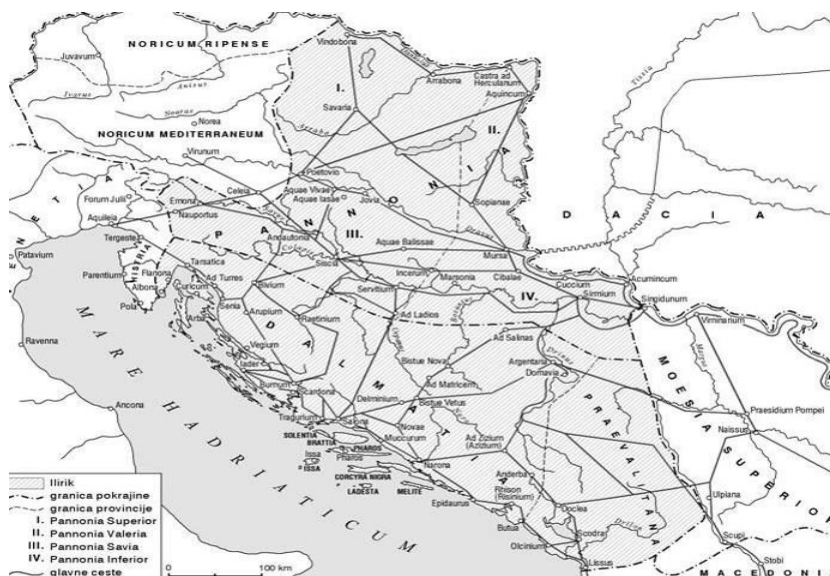
²¹ M. Katić 2010, str. 7.

²² N. Cambi 1991, str. 8-9.

²³ J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009, str. 7.

²⁴ Ilirik (lat. *Illyricum*) je antički naziv za prostor Balkanskog poluotoka naseljen Ilirima. Ilirik je ustrojen kao rimski protektorat nad grčkim kolonijama na istočnoj obali Jadrana, 229. g. pr. Kr., a svojim širenjem prostor je obuhvaćao područje od rijeke Raše u Istri do rijeke Mati u Albaniji. (Ilirik. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 12. 06. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27088>)

pompejevaca s istočne strane put Rima. Međutim, Pompejevi vojskovođe Marko Oktavije i Skribonije Libon porazili su Cezarovu vojsku u bitci kod Kurikte (Krka) te su nastavili osvajati duž istočne obale Jadrana. Marko Oktavije je na Pompejevu stranu pridobio Delmate i Isu. Budući da je Salona odabrala stranu koja kontrira Pompeju, Marko je Oktavije sa svom vojskom vršio opsadu nad gradom koji su branili Cezarove pristaše. Cezar je herojsku pobjedu salonitanskih Rimljana opisao u svojim *Komentarima o građanskom ratu*, detaljno opisujući napetu opsadu Salone, odolijevanje pompejevcima te najzad povlačenje Marka Oktavija. Ovim si je činom Salona osigurala naslov glavnoga grada rimske provincije Dalmacije, dok se je Isa, želeći isto, upropastila.²⁵

Slika 4. Rimska provincija Ilirik.

Pretpostavlja se da je Julije Cezar bio prvi prokonzul provincije Ilirik, no izvršnu vlast je povjeravao legatima. Od tih je legata, nakon građanskog rata, Publije Vatinije dobio i vršio vlast kao prokonzul Ilirika tijekom čije je vladavine Salona uživala najviše časti. Nakon Cezarove smrti, vlast nad provincijom dobio je Oktavijan August 40. g. pr. Kr., potpisanim sporazumom s Markom Antonijem u Brindiziju. On osobno, kao i njegovi legati imali su velikih problema s pobunjenim ilirskim plemenima koje su pokušavali zauzdati od 36. g. pr. Kr. do 33. g. pr. Kr. Napokon, Oktavijan je pokorio Delmate koji su se obvezali na vojnu službu i na plaćanje godišnjeg danka te je svoju pobjedu proslavio velikim trijumfom 27. g. pr. Kr.²⁶

²⁵ P. Lisičar 1971, str. 368-369.

²⁶ F. Šišić 1920, str. 24.

Neočekivana situacija zadesila je Rimljane tri desetljeća nakon trijumfa nad ilirskim plemenima. Naime, tijekom Tiberijeva pokušaja pokoravanja Markomana 6. g., sve oči rimske vojske bile su uprte u današnju Češku i Moravsku, dok su Panonija i Dalmacija bile slabo zaštićene i ogorčene zbog visokih poreza i prisilne regrutacije. U tom trenutku buknuo je ustanak u provinciji Ilirik, prilikom kojeg je većinu ilirskih plemena na noge dignuo Baton, vođa plemena Dezitijata. Ustanak se širio poput dima te su uskoro sva ilirska plemena bila spremna ratovati protiv Rimljana. Budući da je vođa plemena Breuka bio Pines, a njegov vojskovođa Baton Breučki, ovaj se ustanak naziva još i Batonov ustanak. Rimski dužnosnici, vojnici, trgovci i građani ubijani su duž provincije, a krvoproliće nije mogla izbjeći ni Salona, kao glavni grad provincije. Prestrašeni August izjavio je Senatu: „*Ako ne napnemo svu našu snagu, neprijatelj je za desetak dana pred Rimom.*“, čime stavlja Batonov ustanak u prvi plan. Poslao je svog posinka Tiberija u provinciju te su poduzete sve mjere da se ustanak što prije uguši. Rimske intervencije trajale su pune tri godine – tek 9. g. ustanak je ugušen. Trajno pokorenje ilirskih plemena za sobom donijelo je podjelu dotada jedinstvene provincije Ilirik na dvije: Panoniju i Dalmaciju. Salona je pri tome imenovana glavnim gradom rimske provincije Dalmacije.²⁷

Slika 5. Salona u rimskoj provinciji Dalmaciji.

Preuzevši vlast, Tiberije je poduzeo sve sigurnosne mjere kako bi zaštitio provinciju Dalmaciju. Budući da je poveznica Italije i Panonije, bila je od posebne važnosti za sigurnost cijele države te nikako nije mogao dopustiti moguće ustanke. Postavio je dvije legije dovoljno blizu glavnoga grada; Jedanaesta legija imala je uporište u Burnumu (pokraj Kistanja), a Sedma

²⁷ F. Šišić 1920, str. 24-28.

je legija bila smještena u Tiluriju (Trilj). Organiziranjem vojnih tabora i pomoćnih legija pretpostavlja se da se gradio sustavni niz utvrda obrane (tzv. delmatski limes) koji se počeo graditi idejom Tiberijeva prethodnika.²⁸

Dva su najpoznatija namjesnika provincije Dalmacije – "vjerni" Dolabela i "pobunjeni" Skribonije. Za Augustove vlasti, Publije Kornelije Dolabela bio je postavljen za namjesnika provincije te je svoje namjesništvo obnašao i dugi niz godina za Tiberijeve vladavine (od 14. g. – 20. g.). U tom je razdoblju učvrstio rimsku vlast u provinciji te je izgradio sve važne prometnice iz Salone prema Posavini, čime je povezao dvije provincije. Svojim radom zadužio je provinciju, ali i glavni grad time postavši počasni gradski dužnosnik (lat. *quattuorvir quinquennalis*) Salone. Nakon nekoliko desetljeća, za vrijeme cara Kaligule, na Dolabelino mjesto dolazi Lucije Aruncije Skribonijan. Kaligulinom je smrću Klaudije postao car, što se nije svidjelo mnogim utjecajnim senatorima koji su kovali plan o njegovu svrgavanju. Skribonijan, koji je u svojim rukama držao Jedanaestu i Sedmu legiju, pao je pod utjecaj senatora 42. g., te kreće u otvorenu pobunu protiv Klaudija. Širio je plan o svrgavanju cara i povratku Republike među vojnicima, ali su mu obje legije nakon nekoliko dana otkazale poslušnost što ga je natjeralo u bijeg. Budući da su ostale vjerne caru i Rimskome Carstvu, dalmatinske legije dobile su počasni naziv *Claudia Pia Fidelis* (hrv. klaudijevska, pobožna i odana) koji su nosile dok nisu bile ukinute.²⁹

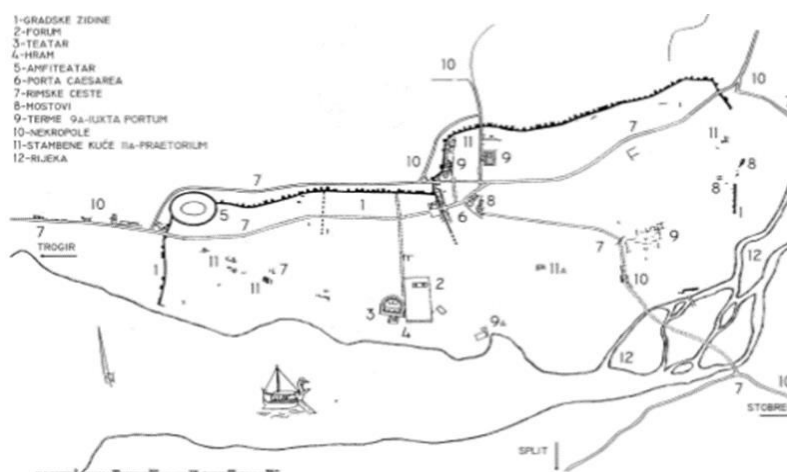
²⁸ R. Matijašić 2009, str. 190-191.

²⁹ R. Matijašić 2009, str. 192.

4. Urbanizam i arhitektura Salone za vrijeme ranog Carstva

Proces naseljavanja rimskih građana u novoosvojenim punktovima istočne obale Jadrana, kao i razvoj istih, započeo je još za vrijeme ratovanja s Delmatima u 1. st. pr. Kr. Romanizacija područja nastavljena je Augustovom propagandom koja se pobrinula ne samo za opći život građana, već i za službeni ugled grada uključivanjem novih javnih objekata. To se osobito odnosi na Salonu koja sada nosi službeni naziv *Colonia Martia Iulia Salona*.³⁰

Specifičan, izduženi oblik grada, zbog kojeg Salonu rimski pjesnik Lukan naziva „*longae Salonae*“ (hrv. „izdužena Salona“), bio je zaštićen monumentalnim bedemima. Upravo zaključcima Ejnara Dyggvea kako Salona nije kompaktan korpus, već da je urbani razvoj podijeljen u dva, odnosno tri zasebna dijela, proizašli su nazivi za svaki dio grada po njegovu razvoju – *Urbs vetus* (*Urbs antiqua*, *Urbs Graeca*), *Urbs occidentalis* te *Urbs orientalis*.³¹

Slika 6. Tlocrt rimske topografije Salone do početka 4. st.

4.1. Gradska vrata i bedemi u ranocarskom periodu

Zaštićena masivnim bedemima, zatvarajući trapezni oblik grada – najstarija gradska jezgra *Urbs vetus*, smjestila se u samom središtu „izdužene Salone“. Budući da se izgradnja bedema prilagodila prirodnoj konfiguraciji terena, čemu svjedoči i dobro očuvan istočni bedem, jezgra dobiva oblik trapeza.³² Upravo oblik trapeza stare gradske jezgre pokazuje kvadratni

³⁰ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 5.

³¹ D. Rendić-Miočević 1977, str. 56.

³² J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009, str 7.

tlocrt, zbog čega je Dyggveov *Urbs vetus* često poznat i kao *Salona quadrata*. Bedemi tog dijela grada građeni su od masivnih i pravilno usmjerenih blokova, s vanjskim i unutarnjim licem, među kojima je ispunjena od zemlje i sitnog lomljenog kamena u čiji dio ulaze obrambena pravokutna kula na sjeveroistočnom uglu bedema te istočna gradska vrata.³³

Porta Caesarea su jedina sačuvana gradska vrata prvotne jezgre rimskoga grada. Flankirana oktogonálnim kulama građena su od masivnih kamenih blokova s tri prolaza nadvođena gornjim katom vrata, koji je po prijedlogu³⁴ raščlanjen lučnim otvorima i ukrašen arhitektonskim reljefnim elementima.³⁵ Središnji prolaz vrata je viši i širi zbog namjene kolskom prometu, dok su ostala dva bočna prolaza znatno uža i opremljena unutrašnjim dvorištem služila za pješake. Istočni dio vrata služio je isključivo u fortifikacijske svrhe, dok je zapadni dio, bliže gradu služio puku i prebacivanju akvadukta preko ceste.³⁶

Slika 7. *Porta Caesarea*, Salona, kamen modrac, 74. g. pr. K. – 12. g./14. g.

Iako su dio istočnog bedema prvotnog dijela grada, *Urbs Vetus*, ova gradska vrata su jasno razdvojena od gradskih zidina s kojima ne stoje ni u kakvoj graditeljskoj svezi već predstavljaju naknadni dodatak.³⁷ *Porta Caesarea* su ugrađena u gradski bedem za vrijeme Augusta, i to između 12. g. pr. Kr. i 14. g., budući da na natpisu car nosi titulu *pontifex maximus*. Pretpostavka H. Kählera je da je povod ovakvoj intervenciji bila Augustova konačna

³³ D. Rendić-Miočević 1983, str. 51.

³⁴ Prijedlog rekonstrukcije iznio je H. Kähler te je, prema stilskoj analizi i posvetnom carskom natpisu, vrata datirao u vrijeme Augusta. (J. Jeličić-Radonić 2014, str. 8)

³⁵ H. Kähler 1991, str. 212-216.

³⁶ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 7-8.

³⁷ H. Kähler 1991, str. 216.

pacifikacija provincije nakon gušenja Batonova ustanka, 9. godine te proslava trijumfa u Rimu.³⁸

TI·CAESA/RI·D/IVI·AVG·F/

A/VGVS/TO

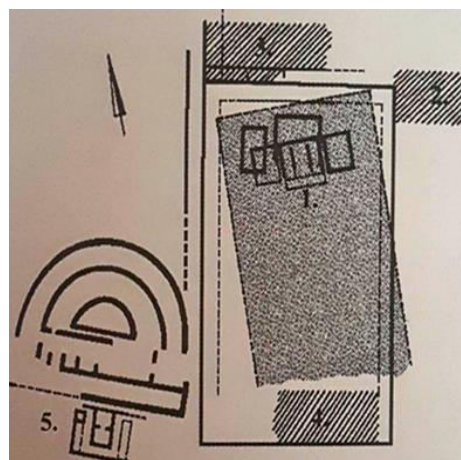
P/ONTIF/·/MA/X·TR·POT³⁹

„Ejnar je Dyggve, piše D. Rendić – Miočević, *nasuprot istočnim vratima staroga grada, na udaljenosti koja je nešto manja odatle pa da njegovih zapadnih bedema, ustanovio u ostatcima nisko sačuvana bedema (?) još jedna gradska vrata.*“⁴⁰ Ova je gradska vrata Dyggve nazvao *Porta Graeca* jer su se nalazila u sklopu zapadnih bedema koja su, po njemu, bila poveznica u stari "grčki" grad. Glavna veza istočnih i zapadnih gradskih vrata bila je jedna od važnih urbanih komunikacija, a prema Dyggveu taj je dekuman (lat. *decumanus*) nazvan *Via principalis*. Uz ovu komunikaciju, potvrđen je i gradski kardo (lat. *cardo*) koji je prolazio uz forum i završavao na teatru.⁴¹

4.2. Kompleks rimskog foruma

Slika 8. Zračni snimak ostatka foruma, Salona, kamen, 1. st. pr. Kr. – 4. st.

Slika 9. Rekonstrukcija kompleksa foruma s teatrom (prema D. Rendić - Miočeviću).

³⁸ H. Kärer 1991, str. 229-230.

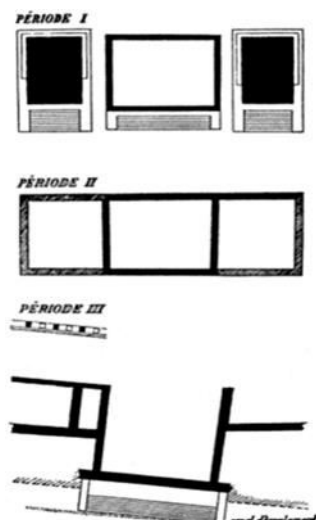
³⁹ H. Kärer 1991, str. 229.

[Imp(eratori) Caesa(ri) D(ivi) filio] / [A]ugus(to) / [p]ontif(ici) ma(x(imo) tr(ibunicia) p(otestate)]

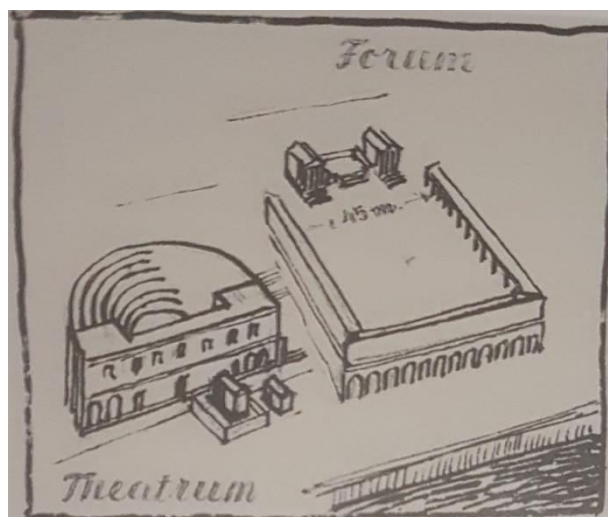
⁴⁰ D. Rendić-Miočević 1977, str. 57.

⁴¹ N. Cambi 1991, str. 17.

Glavni je dekuman flankirao sjeverni dio forumskog kompleksa, križajući se s ranije spomenutim kardom. Izduženog pravokutnog oblika, u južnom dijelu grada smjestio se kompleks salonitanskog foruma s teatrom. Za vrijeme početka izgradnje kompleksa uzima se Augustova kasna vladavina, što baca još jedan nerazmjer na glavni grad provincije koji, prema ovoj pretpostavci, nekoliko desetaka godina nije imao formalni forum.⁴²

Slika 11. Razvojne faze hramova na forumu (prema E. Dyggveu).

Slika 10. Rekonstrukcija forumskog kompleksa i teatra s hramovima (prema E. Dyggveu).

S obzirom na poseban značaj koji je Salona imala u rimskome svijetu, ali i svoju izdržljivost u istome, kompleks foruma doživio je nekoliko perioda izgradnje. Širio se prema istoku, dok se pločnik bazirao na supstrukcijama koje su premostile zadnji zapadni rukavac rijeke Jadro, kako bi se dobilo više prostora.⁴³ Prema E. Dyggveu sklop najstarijih kulturnih građevina podignutih na zasebnim podijima uzdignuo se na kraćoj, sjevernoj strani foruma. Kapitolij broji tri elementa, postavljena tako da su dva objekta bočna te jedan središnji. Bočni elementi jesu manji tetrastilni hramovi, simetrično postavljeni u odnosu na središnju nisku konstrukciju, kvadratnoga tlocrta sa stubištem koja je pročeljem okrenuta forumu za koju sam Dyggve pretpostavlja da je svojevrsna govornica. Također, prema njegovim tumačenjima salonitanska se tlocrtna i prostorna organizacija hramova na forumu ne razlikuje mnogo od onih podignutih u Puli, koja je za vrijeme gradnje salonitanskog kapitolija, svoj već imala.⁴⁴

⁴² J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009, str. 17-18.

⁴³ N. Cambi 2002, str. 56.

⁴⁴ J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009, str. 17-18.

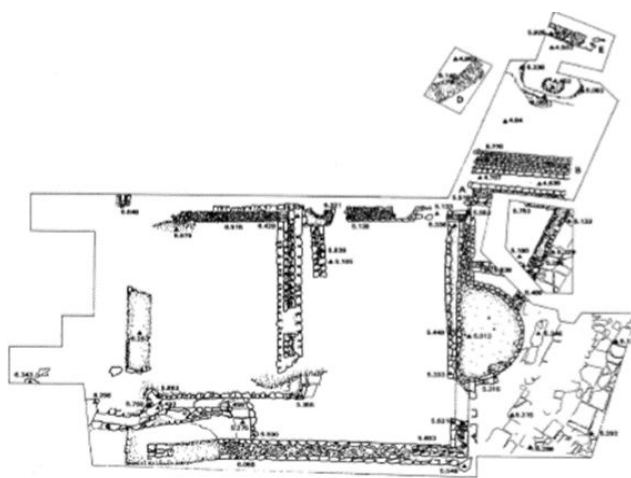
Pretpostavlja se da je carski natpis pronađen u blizini kapitolija pripadao bočnim hramovima, tj. hramovima blizancima. Riječ je o carskom natpisu koji je bio dio grede i koji sadržava (danas) nepotpuni natpis:

[IM]P(ERATOR) CAESAR A[VG]VSTVS]

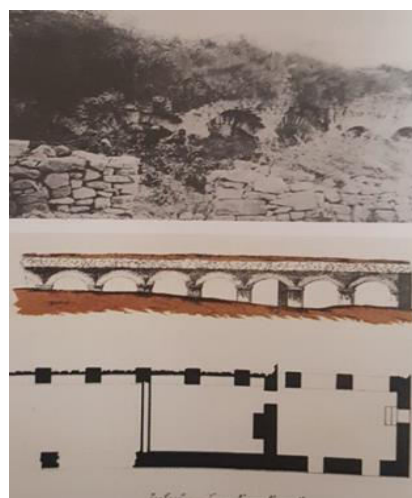
TI (BERIVS) CAESAR A[VG(VSTI) FIL(IVS)]

posvećen caru Augustu i njegovu nasljedniku Tiberiju. Budući da natpis spominje Augusta kao cara, može se zaključiti da je bio isklesan za njegova života. Pretpostavlja se da je ovakvim umjetničkim pothvatom obilježena značajna rimska pobjeda nad Ilirima.⁴⁵

S istočne strane foruma nalazila se pravokutna građevina s apsidom, kurija (lat. *curia*) koja je služila kao gradska vijećnica u kojoj su se okupljali salonitanski glavešine i rimski dužnosnici. Prema Ch. W. Clairmontu kurija je sagrađena u 1. st. te je za vrijeme proširenja foruma u 2. st. i 3. st. bila obnovljena i dekorirana, što dokazuje ulomak grede s natpisom koji spominje naknadnu obnovu vijećnice.⁴⁶

Slika 13. Rekonstrukcija tlocrta kurije (prema Ch. W. Clairmontu).

Slika 12. Pogled na lukove s južne strane foruma i tlocrt građevine pored i prema lučnim otvorima (prema F. Carrari).

Na južnom dijelu foruma, Dyggve je pretpostavio postojanje gradske bazilike kojoj bi pripadao sačuvani zid s raščlanjenim lukovima.⁴⁷ Naime, pretpostavlja se da se radi o

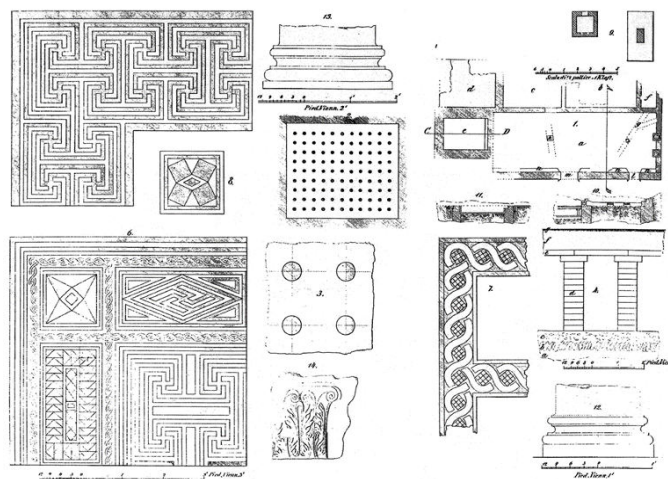
⁴⁵ J. Jeličić-Radonić, 2008, str. 83-84.

⁴⁶ J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009, str. 20.

⁴⁷ D. Rendić-Miočević 1977, str. 56-61.

supstrukcijama forumske bazilike koje su mogle biti upotrijebljene kao potrebna spremišta. Konfiguracija terena je na samome mjestu supstrukcija znatno niža, stoga su se podrumске prostorije mogle koristiti za skladištenje pristigle robe. Nastavljajući se na kardo koji se pružao sa zapadne strane foruma, pronađen je ulomak natpisa koji spominje terme (lat. *balneum*).

Ostatci termalnih građevina nisu sačuvani, međutim prema arhitektonskoj dokumentaciji prvih istraživanja zaključuje se da je u pitanju raskošna javna rimska građevina, ispod čijeg su se poda nalazili elementi sistema hipokausta za zagrijavanje pojedinih prostorija.⁴⁸ Te su terme, u svom istočnom dijelu bile prvi službeno istraživani objekt antičke Salone, čije je otkopavanje započeto još ranih dvadesetih godina 19. stoljeća prvi ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu, Carlo Lanza.⁴⁹

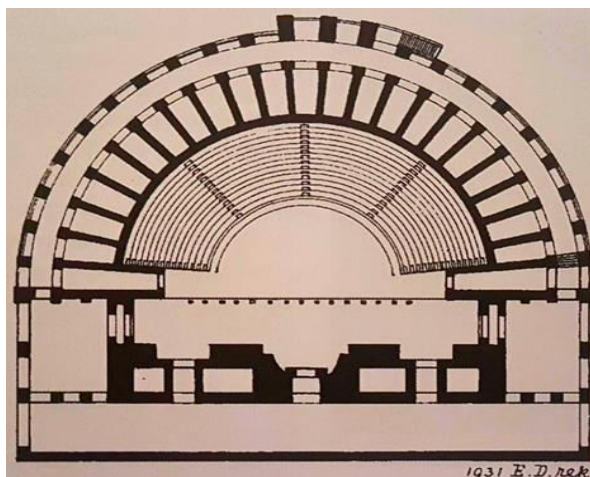
Slika 14. Tlocrt otkrivenih termi s crtežima nalaza mozaika i arhitektonske skulpture (nacrtao Vicko Andrić, Lanza 1856. g.)

Podizanje teatra u Saloni datira se u sredinu 1. st., a prostor na kojem je podignut smješten je južnije od foruma, a zapadno od karda koji je prolazio uz forumski kompleks. Budući da je bio postavljen na niskoj padini, konstrukcije polukružnog gledališta (lat. *cavea*) trebale su biti prilagođene prirodnoj konfiguraciji terena. Stoga je jedan manji dio gledališta pratio prirodnu kosinu terena te je bio izgrađen bez substrukcija (donji menijan; lat. *maenianum primum*), dok se znatno veći dio morao temeljiti na njima (gornji menijan; lat. *maenianum*

⁴⁸ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 11.

⁴⁹ D. Rendić-Miočević 1991, str. 47-63. „Istraživanja nisu bila objavljena jer nisu bila završena, a odlukom Arheološkog muzeja u Splitu, djelomično su bila nastavljena oslobađanjem ulice koja flankira forum i balneum. Naša su prethodna istraživanja u spomenutom natpisu otkrila i vrijeme njegova postavljanja, tj. gradnje ili obnove balneuma, što je bilo za namjesnika Marka Pompeja Silvana (67-70. god.)“; usp. D. Rendić-Miočević 1985, str. 151-154.

secundum).⁵⁰ Gornji menijan sagrađen je oslonjen na zidanim radijalno postavljenim substrukcijama unutar dvaju koncentričnih polukrugova, zbog čega je mogao imati samo 9 redova sjedišta, za razliku od donjeg menijana koji ih broji 14. Gledalište je podijeljeno na četiri trapezoidna segmenta, odvojenih pristupnim stubištima te je završavalo galerijom s trijemom (lat. *porticus in summa gradatione*).⁵¹

Slika 15. Rekonstrukcija teatra (prema E. Dyggveu).

Lučni otvori koji su rastvarali vanjski polukružni prsten teatra, oslonjeni su na kvadratne pilone građene od većih bunjastih blokova koji su tvorili ulaz. Dvojni monumentalni ulaz počivao je na tri pilona pravokutnog oblika, kasnije naglašen i arhitektonski razrađen poput propileja. Licem suprotstavljajući se gledalištu podignuta je teatarski objekt pravokutnog oblika namijenjen glumcima i prikazivanju predstave (lat. *skene*). Ostatci scenske zgrade navode da je arhitektonski artikulirano pročelje bilo bogato ukrašeno i raščlanjeno nišama. U središtu je postavljena polukružna niša s glavnim vratima koja su se otvarala prema pozornici, flankirana s dvije pravokutne niše. Podij pozornice (lat. *pulpitum*) podignut je za 1,5 m od poda, dok su se uz rub pozornice nalazila udubljenja za nosače zastora (lat. *aulaea*). S južne strane skene pružao se dug hodnik, kojem je kasnije dodan trijem, a koristili su ga izvođači i posjetitelji teatra za okupljanje između pojedinih predstava.⁵²

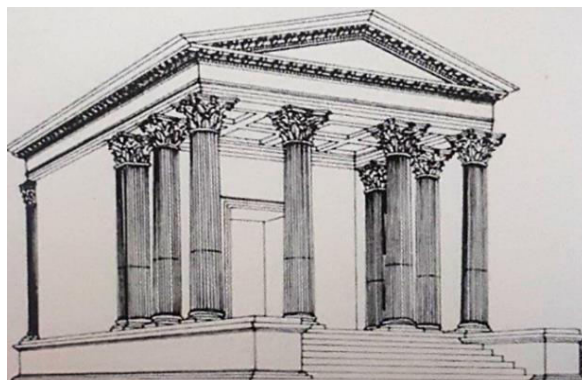
Hram nasuprot teatra najistraženiji je hram salonitanskog prostora. Iako stariji od teatra, vezuje se uz njega. Pročelje hrama prilagođeno je izgradnji teatarske zgrade, stoga je objekt nekoliko puta obnavljan. „*Supstrukcije pročelnog trijema i cele*“, piše Jeličić-Radonić,

⁵⁰ N. Cambi 2002, str. 73.

⁵¹ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 12.

⁵² J. Jeličić-Radonić 2014, str. 13-14.

*„obložene su pravilno klesanim kamenim blokovima te profiliranim rubnim korničama.“*⁵³ Budući da se morala povezati s teatarskim sklopom, potrebno je bilo ukloniti prilazno stubište te su napravljeni bočni pristupi hramu. Dodani su joj bočni trijemovi koji su mogli lakše komunicirati s trijemom teatarskog hodnika.⁵⁴

Slika 16. Rekonstrukcija Liberova (?) hrama (prema E. Dyggveu).

S obzirom na pronađene ostatke hrama i poveznicu s teatrom, pretpostavlja se da je hram bio posvećen bogu Liberu, odnosno Dionizu. Također, velik broj dedikacija Liberu je sasvim logičan jer je Salona bila velika trgovinska luka u kojoj se trgovalo, ali i proizvodilo vino, čiji je Liber zaštitnik.⁵⁵ Hram se nalazi s južne strane teatra što, također pripisuje posvetu Liberu ili Dionizu. Nedaleko od hrama pronađen je nepotpuni torzo božanstva Apolona ili Dioniza koji se usko veže s Liberovim kultom u Saloni. Njegova datacija (prva desetljeća 1. st.), ostatci⁵⁶ i posveta upućuju na kretanja oko Liberova hrama uz teatar, zbog čega se i pretpostavlja da poveznica između njih postoji.⁵⁷

Istočno od tzv. Liberova hrama, 2011. godine otkriven je još jedan hram. Njegova izgradnja smješta se u 1. st. pr. Kr. ili na prijelazu u novu eru. Pretpostavlja se da je krajem 3. st. preuređivan kada mu je bio dodan južni trijem s pogledom na luku.⁵⁸

⁵³ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 14-15.

⁵⁴ J. Jeličić-Radonić 2014, str. 15.

⁵⁵ B. Olujć 1990, str. 12.

⁵⁶ Slika 27. a)

⁵⁷ J. Jeličić-Radonić 2015, str. 23.

⁵⁸ Istraživanja nisu objavljena, samo preliminarna vijest u dnevnom tisku. (U Saloni otkriven još jedan hram, kao dokaz o većem svetištu. Slobodna Dalmacija. Zadnje izmjenjeno 15. 01. 2019. Pristupljeno 31. 8. 2020. <https://slobodnadalmacija.hr/kultura/u-saloni-otkriven-jos-jedan-hram-kao-dokaz-o-vecem-svetistu-122082>)

4.3. Nekropole

U antičko doba, odrednice za nastanak i razvitak nekropola jesu prometnice. Tako su se i u Saloni nekropole naslanjale na zapadnu, istočnu i jugoistočnu cestovnu komunikaciju, kao i uz manje cestovne komunikacije koje su vodile iz grada. Najstarija i najpoznatija je zapadna salonitanska nekropola koja se razvijala još od vremena kasne Republike. Grobnice, koje su bile raznih oblika i tipova, podizane su s obje strane ceste te su se pružale sve do položaja Stačun ispred Kaštel Sućurca. U tom periodu nastaje za Salonu tipična gradnja kojom se ograđuju grobne parcele tzv. *murazzo*.⁵⁹

Nenad Cambi piše kako je „*Najveći broj grobnih građevina približno pravokutnog i kvadratnog tipa, izgrađenih od velikih blokova kamena. Te pačetvorinaste građevine napravljene su istovremeno s kamenim ivičnjakom ceste koji je također od velikih izduženih blokova, a svako malo ostavljani su prostori koji su služili za komuniciranje s prostorom koji se nalazio u drugom redu.*“⁶⁰

Zapadna salonitanska nekropola dala je mnoge važne ostatke arhitektonske, kao i kiparske prirode, među kojima je i mauzolej ugledne rimske obitelji Lollija. Jedan od najvažnijih ostataka iz mauzoleja jest kip Lolije Sekunde, kćeri obitelji Lollija te velika muška glava starijeg člana obitelji. Zahvaljujući ostacima kiparske produkcije uglednih rimskih građana, mogu se odrediti karakteristike perioda u kojemu je kip nastao, kao i modni trendovi koje su rimski građani pratili ugledavši se na vladajuću dinastiju.⁶¹

Slika 17. Portret muškarca iz mauzoleja obitelji Lolija, Salona, vapnenac, posljednja desetljeća 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu.

⁵⁹ N. Cambi 1991, str. 21.

⁶⁰ N. Cambi 1991, str. 21-22.

⁶¹ J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2011, str. 77-78.

5. Kiparstvo Salone za vrijeme ranog Carstva

Sveobuhvatan proces romanizacije je potakao razvitak mnogočega u središtima Ilirika, među kojima je i kulturno ozračje koje je uvelike pridonijelo arhitektonskom i kiparskom opusu provincije. Zahvaljujući lokalnim majstorima koji su bili potpomognuti grčkim primjerima i rimskim majstorima, provincija, ali i sama Salona dobile su mnoga hvalevrijedna djela arhitektonske i kiparske produkcije.⁶²

5.1. Portreti

Iz prethodnih je primjera vidljivo da se portreti u Saloni pojavljuju u sklopu nadgrobnih spomenika, ali nema sumnje da ne nedostaje onih javnog i privatnog karaktera. Najstariji očuvani primjeri ukazuju na nezrelost lokalnih majstora prilikom izrade djela, dok su oni raniji vjeran dokaz napretka majstora potpomognutih rimskim stručnjacima. Upravo ženska i muška glava (slike 19 a) i 19 b)), koje potječu s početka 1. st., prikazuju vrlo jednostavnu produkciju muskulature lica i frizure, verističkih obilježja kod muškarca te vrlo oskudnih detalja fizionomije kod žene.⁶³ S druge strane, ženska i muška glava (slike 21 a) i 21 b)) čija datacija pada na sredinu 1. st. zrače profesionalnošću i tehnikom dobivenih iskustvom, što je znak kako su se lokalne radionice razvijale i napredovale.⁶⁴

Slika 19. a) Portret žene, Salona, vapnenac, kraj 1. st. pr. Kr. ili početak 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 19. b) Glava muškarca, Salona, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu.

⁶² N. Cambi 2005, str. 7-10.

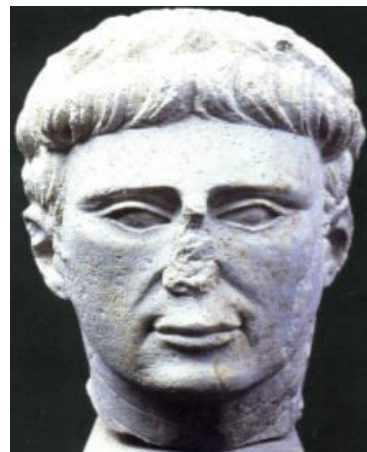
⁶³ N. Cambi 2005, str. 15-16.

⁶⁴ N. Cambi 2005, str. 35.

„Tradiciju vrsne izrade portreta u lokalnim radionicama“, nastavlja Nenad Cambi, „potvrđuje jedna prilično velika ženska glava iz Salone čije su crte lica idealizirane, ali i stilizirane. Izdužene glave, a modelacije suzdržane i lišene detalja, što stvara jednu posebnu, neklasičnu estetiku.“⁶⁵

Slika 21. a) Portret žene, Salona, vapnenac, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 21. b) Portret muškarca, Salona, vapnenac, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Na visoku kvalitetu produkcije u Saloni ukazuje i portret ženske glave čija je kosa razrađena do najsitnijeg detalja te odiše zreloklasičnim karakteristikama. Pretpostavlja se da taj portret pripada Liviji tipa Ceres ili Salus, s obzirom na pojavu fizionomije Livijinih elemenata (oblik očiju i blago svinut nos). Nažalost, ta se tvrdnja ne može se sa sigurnošću potvrditi, budući da je portret klasicističkoga predloška. Kasnoklasična glava božice, precizno razrađene

Slika 23. a) Ženska glava (Livija ?), Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu.

Slika 23. b) Glava božice s ostacima boje - praksitelovih značajki, Salona, mramor, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

⁶⁵ N. Cambi 2005, str. 35.

kose i vanzemaljske ljepote s vidljivim ostacima boje, jasno sugerira na poveznice lokalnih majstora s velikanima rimskog kiparstva. Praksitelovih i Skopasovih obilježja nije manjkalo na području cijele provincije te nema dvojbe da su bili prisutni i u Saloni.⁶⁶

Kipova i natpisa koji bi svjedočili svetištu carskoga kulta u Saloni jedno je izvjesno vrijeme nedostajalo, zbog čega se krenulo u preispitivanje salonitanskog foruma i njegovih objekata. Nije moglo biti moguće da glavni grad provincije nije imao svetište u kojemu bi se slavila carska dinastija, dok su manji gradovi poput Narone ili Aenone, imali takva središta. Ovu je tvrdnju opovrgnuo pronalazak dva dječja portreta koja su dokaz postojanja carskoga kulta u Saloni. Riječ je o glavama dječaka Nerona i Druza Cezara (slike 25 a) i 25 b)), izravnim Augustovim nasljednicima što ukazuje na obiteljsku propagandu Julijevsko-klaudijeve dinastije i aktivnom održavanju carskoga kulta na području Salone. Muskulatura lica i frizure dječaka odgovaraju tipovima portreta koji su poznati u rimskoj carskoj portretistici, zaslužnima da demantiraju negativnu pretpostavku o svetištu carskog kulta u Saloni.⁶⁷

Slika 25. a) Poret dječaka Nerona Cezara, Salona, vapnenac, drugo ili treće desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 25. b) Portret dječaka Druza Cezara, Salona, mramor, drugo ili treće desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu.

5.2. Skulptura

Utjecaj grčke kulture na rimsku nastavio se i kada su u pitanju monumentalne skulpture, gdje se često javljaju rimske kopije grčkih izvornika. Rimske kopije javljaju se u svim

⁶⁶ N. Cambi 2005, str. 50-61.

⁶⁷ N. Cambi 2005, str. 28.

razdobljima rimske kiparske produkcije, osobito za vrijeme ranoga Carstva kada su majstori nadahnuće tražili u grčkoj klasici 5. st. pr. Kr. U Saloni se takav grčki utjecaj, uz ranije spomenut na nadgrobnim spomenicima, vidi i na sačuvanim skulpturama, tj. ostacima torza koje se datira u prva desetljeća 1. st. Prvi primjer (slika 27 a)) je torzo za koji se pretpostavlja da je pripadao određenom božanstvu, Apolonu ili Dionizu, s obzirom na ostatke dugih spiralnih pramenova koji mu padaju preko ramena i mladog mišićavog tijela (grudni koš). Budući da je kip nepotpun, jedino što se smije zaključiti iz ostatka torza jest da su ruke bile odmaknute od tijela te da je jedna bila podignuta u vis, što je svakako naznaka vrhunske majstorije lokalnih kipara.⁶⁸

Drugi primjer vrhunske grčke kopije pripisuje se Polikletovu dječaku – Westmacott Efebu (slika 27 b)). Iako je i od njega sačuvan samo torzo, nalazi se u boljem stanju nego kip Apolona ili Dioniza, stoga je utvrđivanje njegova identiteta i odlika lakši. Riječ je o dječaku/mladiću Polikletovih odlika čiju simetriju i ravnotežu razbija kontrapost s jednom podignutom rukom. Torzo odiše mekoćom i vještinom modelacije, uglađenošću i dobrom proporcionalnošću te može parirati uz bok ostalim primjerima Polikletova zanata.⁶⁹

Slika 27. a) Torzo Apolona ili Dioniza, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 27. b) Kopija Polikletova Westmacott dječaka, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

⁶⁸ N. Cambi 2005, str. 22.

⁶⁹ N. Cambi 2005, str. 23.

Nadalje, carski kip u sjedećem položaju pronađen je u Saloni u ostatcima golemog nagog torza datiranog u I. polovicu 1. st. S obzirom na nagost, dimenzije i atribute kip je predstavljao nekog diviniziranog cara koji oponaša ikonografiju sjedećeg Jupitera (slika 29).⁷⁰ Još je jedna obezglavljena skulptura ovog razdoblja iz Salone, za koju se pretpostavlja da prikazuje cara u obliku Diomeda ili Hermesa. Mramorni primjer, vrhunske obrade s Polikletovim odlikama datira se u prvu polovicu 1. st. te, budući da je ovaj fragment još jedan od mogućih primjera carskoga kulta, svakako opovrgava pretpostavku o negiranju carske propagande u Saloni.

Slika 29. Torzo cara u sjedećem položaju, Salona, mramor, I. polovica 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 28. Kip cara (?) u obličju Diomeda ili Apolona, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu.

U dio iste carske skupine pripada i fragment kipa u oklopu, navodno salonitanskog podrijetla, koji se nalazio u Grazu. Kip je bio izrađen u punoj veličini, spojen iz dva dijela. Gornji dio uključivao je torzo s dijelovima nadlaktica, dok je donji dio uključivao bedra, obje natkoljenice te carski oklop s ukrasima. Reljefna dekoracija oklopa podijeljena je u dva dijela koji su odvojeni valovitom linijom. U gornjem dijelu prikazuje se četveropreg boga sunca (Sol/Helij). U donjem dijelu reljefnog ukrasa prikazuje se trofej s božicama pobjede (Viktorija/Nika) koje drže svoje štitove, dok su ispod tropeja umetnuta još tri štita. Ispod reljefnog oklopa nalaze se još i dva reda metalnih medaljona s prikazima ovnujskih, risovih i grifonovih glava te Gorgone i palmete. Pretpostavlja se da je originalni kip nastao u Rimu, a da

⁷⁰ A. Duplančić 2015, str. 188.

je ovo vrsna kopija koja je bila postavljena u samom središtu Salone.⁷¹ Također, kipu nedostaje glava, stoga se ne može točno utvrditi koji je car bio prikazan. Nažalost, fragment kipa je izgubljen potkraj Drugog svjetskog rata te kasnije preprodavan, ali potvrđuje postojanje i raznolikost posvećenih carskih kipova na području Salone.⁷²

Slika 30. Torzo cara u oklopu, Salona, mramor, cca. 30. g. - 60. g., Muzej umjetnosti Metropolitan u New Yorku.

Skupini manjih kipova ranocarskog razdoblja u Saloni pripada fragmentirani kipić sjedećeg Jupitera. Povezuje ga se s originalom Fidijinog Zeusa u Olimpiji koji je, dakako znatno profesionalniji i raskošniji. Salonitanski Jupiter izrađen je od bijelog mramora kojemu je donji dio tijela prekriven plaštem, dok je gornji dio nag s podignutom lijevom rukom u kojoj drži žezlo. Iako kipu nedostaje fragment glave, sve upućuje na Jupiterove karakteristike, stoga nije pogrešno zaključiti da kip prikazuje njega.⁷³

⁷¹ D. Maršić 2014, str. 9-14.

⁷² N. Cambi 2005, str. 30-52.

⁷³ N. Cambi 200, str. 87.

Slika 31. Kip sjedećeg Jupitera, Salona, mramor, II. polovica 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

5.3. Reljefi

Nimfej koji se nalazio s južne strane *Porta Caesarea* bio je ukrašen finim dekoriranim mramorom koji je pronađen samo u fragmentima (slika 30). Pretpostavlja se da je bio postavljen na frizu, tik poviše izljeva vode s nekoliko elemenata i likova koje je reprezentirao. Od likova sačuvana je samo figura nagog muškarca u stavu kontraposta, s plaštem preko ramena te s podignutom rukom koja drži atribut. Svakako je riječ o nekom rimskom božanstvu, ali se ne može utvrditi o kojemu točno – Jupiteru; sa žezlom u ruci ili Neptunu; s veslom ili kormilom u ruci. Nedvojbeno je da su ostali likovi postojali, ali se pretpostavlja da su bili okupljeni na sredinu reljefa, tj. desno od figure muškarca koja je ostala netaknuta. Osim figura, reljef je brojio i vrpce na vrhu i dnu, astragal te lezbičku kimu koje su držale čvrsto zadani okvir zdanja.⁷⁴

⁷⁴ N. Cambi 2005, str. 20-23.

Slika 32. Reljef česme s *Porta Caesarea*, Salona, mramor, početak 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

5.1. Nadgrobni spomenici

Slika 33. Stela Lolije Muze, Salona, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr, Arheološki muzej u Splitu.

Slika 34. Stela Gaja Utija, Salona, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu.

Najbrojniji spomenici prvih godina Rimskoga Carstva u Saloni jesu nadgrobne stele i are. Najstarije stele pokazuju grčke karakteristike, tj. karakteristike isejskih obliha, jednostavnih nadgrobniha spomenika. Naravno, ono što razlikuje rimske stele od grčkih jesu latinski natpisi o pokojniku uklesanih u stelu, pri čemu tako mala razlika ukazuje na velik utjecaj koji je grčka

kultura imala nad rimskom. Razvoj glavnog grada provincije za sobom povlači imućnije stanovništvo koje naručuje raskošnije i skuplje spomenike, što se odrazilo na spremu i zrelost lokalnih majstora. Najbolji primjer koji upozorava na veću profesionalnost majstora su razlike stele Lolije Muze i stele Gaja Utija (slike 33 i 34). Naime, stela Lolije Muze obiluje grčkim karakteristikama koje odišu jednostavnošću, dok se na steli Gaja Utija vide novi arhitektonski i kiparski elementi te raskoš za kojom je tadašnje stanovništvo žudjelo.⁷⁵

Obučavanje lokalnih majstora od strane prvoklasnih rimskih kipara, dovedenih u Salonu kako bi što prije postala ravnopravna drugim glavnim gradovima, prati razvoj koji je vidljiv i na portretima nadgrobnih spomenika. Stoga, stela Tita Fuficija (slika 36) broji dva reda u kojima je prikazana cijela njegova uža i šira obitelj. Budući da portreti teže konturnim linijama cara toga razdoblja, tako Fuficijevo čelo izražava nemir, dok mu je ostatak lica miran – što je karakteristika mnogih portreta Klaudijeva doba. Klaudijevo je doba u Salonu donijelo i nadgrobne are. Riječ je o kamenom kvadru postavljenom na visoku bazu koji završava poput žrtvenika. S prednje strane are nalazi se natpis, a na primjeru are legionara iz Salone (slika 36) na bočnoj se strani nalaze vrata kakva se javljaju i na stelama, ali bez vojničke ikonografije.⁷⁶

Slika 36. Stela Tita Fuficija, Salon, vapnenac, četvrto-peto desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

Slika 35. Ara Marka Titija, Salona, vapnenac, treće-četvrto desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu.

⁷⁵ N. Cambi 2005, str. 11-13.

⁷⁶ N. Cambi 2005, str. 53-57.

6. Zaključak

Geografski položaj glavne luke na Jadranu i rijeci Jadro te ager koji se prostirao na, poljoprivredno gledajući, vrlo zahvalnoj zemlji – odigrali su igrali ključnu ulogu u ekonomskom, time i kulturološkom razvoju Salone. Odabravši pobjedničku stranu Cezara i budućeg cara Oktavijana, Salona je osigurala simpatije vladajuće Julijevsko-klaudijeve dinastije. Upravo zahvaljujući vojno – političkoj sceni ranog Rimskog Carstva, dobila je titulu glavnog grada provincije čime je ubrzan razvoj svoga društvenoga statusa.

Romanizacija salonitanskog područja započela je prije nego li su Rimljani službeno pokorili sva ilirska plemena, stoga je urbanistički izgled rimskoga grada Salone dobivala postepeno. Naravno, novim položajem grad, kao i njegova okolica postaju pogodni za život, zbog čega je broj stanovnika u kratkom vremenu veoma narastao. Povećanim brojem stanovnika izraženiji su bili rimski vjerski i kulturno – društveni afiniteti, što je dovelo do urbanog i kulturološkog razvoja gradske jezgre u carskom duhu.

Najstarija je jezgra grada, tzv. *Urbs vetus*, je prošla nadogradnju, obnovu i vrhunac za vrijeme ranoga Carstva. Uređenje masivnih bedema ugaonim kulama te izgradnja glavnih gradskih vrata – *Porta Caesarea*, dalo je na važnosti urbanoj komunikaciji unutar jezgre u pravcu zapad – istok. Početak gradnje foruma datira na prijelazu iz kasnog doba Rimske Republike u rano doba Carstva, no, prostor za javna okupljanja je morao postojati i ranije kako i nalaže urbanizam svih antičkih gradova.. krajem prvog stoljeća Salone dobiva i teatr.

Rimsko oslanjanje na grčku kulturu nije zaobišlo ni kamenoklesarsku produkciju u lokalnim radionicama na području glavnoga grada. Budući da je romanizacija tekla sustavno, ali i brzo, lokalni su se majstori morali prilagoditi učenju zanata na grčkim primjerima te na obukama od strane rimskih velemajstora koji su iz prijestolnice poslani po provincijama. No, iako su se oslanjali na grčke primjere, rimski su majstori razvili specifičan stil utkan u njihova stvaralaštva te vidljiv čak i u djelima lokalnih provincijskih majstora. Jedan od boljih primjera jesu rimske nadgrobne stele koje dataciju vuku iz sredine 1. st. Na njima se jasno vidi raskoš elemenata, arhitektonskih oblika i proporcija, za razliku od spomenika isejskih Grka, čiji spomenici odišu jednostavnošću i umjerenošću. Da se zaključiti da su rimske stele iz ranog razdoblja Carstva uistinu kopirale grčke, ali poticanjem razvoja rimskog autohtonog stila takva praksa nestaje. Nadalje, po ostacima portreta, torza, obezglavljenih kipova i ostalih fragmenata kiparskih umijeća koji datiraju u sredinu 1. st., nedvojbeno se može zaključiti da Salone prati trendove u Carstvu.

Svi nabrojeni primjeri koje rad sadrži, bilo povijesne, urbane ili kamenoklesarske konotacije vezane uz Salonu, služe kako bi se što zornije prikazao rast i razvoj grada za vrijeme ranog Rimskog Carstva. Vladajuća je klasa ranog Carstva u Saloni vidjela strateški, ekonomski, politički, proizvodni, kulturni i društveni Salona je u tom periodu procvjetala i postala jedan od važnijih punktova Rimskog Carstva.

7. Literatura

N. Cambi 1911

Cambi Nenad, *Antička Salona*, Književni krug Split, Split 1991.

N. Cambi 2002

Cambi Nenad, *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb 2002.

N. Cambi 2005

Cambi Nenad, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Književni krug Split, Split 2005.

A. Duplančić 2015

Duplančić Arsen, „Četiri skulpture iz Salone i zapisi o njima“, *Tusculum*, vol. 8, br. 1, Solin 2015.

J. Jeličić-Radonić 2008

Jeličić-Radonić Jasna, „Tragovi carskoga kulta u Saloni“, *Signa et litterae II: Zbornik projekta "Mythos - cultus - imagines deorum"*, FF press, Zagreb 2008.

J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2009

Jeličić-Radonić Jasna, Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (I) Salonitanska *Urbs vetus*“, *Tusculum*, vol. 2, br. 1, Solin 2009.

J. Jeličić-Radonić, A. Sedlar 2011

Jeličić-Radonić, Jasna i Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (III) Salonitanska *Urbs occidentalis*“, *Tusculum*, vol. 4, br. 1, Solin 2011.

J. Jeličić-Radonić 2014

Jeličić-Radonić Jasna, *Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.

J. Jeličić-Radonić 2015

Jeličić-Radonić Jasna, „The Cult of Dionysus or Liber – Votive Monuments in Salona“, *Cult and Votive Monuments in the Roman Provinces*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca 2015.

M. Katić 2010

Katić Miroslav, „Prehistorijske gradine solinskoga i kliškoga područja“, *Tusculum*, vol. 3, br. 1, Solin 2010.

P. Lisičar 1971

Lisičar Petar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb 1971.

D. Maršić 2014

Maršić Dino, „O ikonografiji i atribuciji salonitanskoga lorikata“, *Tusculum*, vol. 7, br. 1, Solin 2014.

R. Matijašić 2009

Matijašić Robert, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam international, Zagreb 2009.

N. A. Maškin 1985

Maškin Aleksandrovič Nikolaj, *Istorija starog Rima*, Naučna knjiga, Beograd 1985.

D. Milinović 2012

Milinović Dino, „Razvitak arhitekture u doba Augusta“, Skripta za kolegij Umjetnost antike, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb 2012.

B. Olujić 1990

Olujić, Boris, „Liberov kult na području rimske provincije Dalmacije“, *Latina et Graeca*, vol. 1, br. 35, Zagreb 1990.

D. Rendić-Miočević 1977

Rendić-Miočević Duje, „Antička Salona (Salonae): povijesno-urbanistički i spomenički fenomen“, *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, Zagreb 1977.

D. Rendić-Miočević 1983

Rendić-Miočević Duje, „Salona "quadrata"; Salonitanski *oppidum* (Caes., B. C. III 9) u svjetlu novih istraživanja“, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 49, Zagreb 1983.

F. Šišić 1920

Šišić Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda: od najstarijih dana do 1. decembra 1918: prva knjiga: do 20. feb. 1790. s četiri historijske karte*, St. Kugli, Zagreb 1920.

Ilirik. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 12. 06. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27088>

pater patriae. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24.05.2020. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46986>

pontifeks. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 05. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49427>

U Saloni otkriven još jedan hram, kao dokaz o većem svetištu. Slobodna Dalmacija. Zadnje izmjenjeno 15. 01. 2019. Pristupljeno 31. 8. 2020. <https://slobodnadalmacija.hr/kultura/u-saloni-otkriven-jos-jedan-hram-kao-dokaz-o-vecem-svetistu-122082>

Sažetak

Rimski državni i društveni aparat protresla je smjena državnoga uređenja. Iz republikanski uređene države, Cezarovom smrću, Rim je postao Carstvo pod vodstvom mladog cara Augusta. Stupivši na vlast, August je mudrim djelovanjem na unutarnjoj i vanjskopolitičkoj sceni osvojio srca puka, ali i uskogrudnog Senata, čime si je osigurao počasne titule kakve vladajući do tada nisu imali. Njegov, kao i utjecaj njegovih nasljednika na provinciju Ilirik bio je enorman. Osim što je pokorio ilirska plemena, August i njegovi nasljednici poticali su rast i razvoj gradova duž cijele provincije. Jedan od tih gradova bila je i Salona, koja iz ilirsko – grčke trgovačke kolonije postaje glavnim gradom provincije Dalmacije. Statusom glavnoga grada provincije, Saloni je naznačen ekonomski, politički, urbani, društveni i kulturni razvoj koji je ona objeručke prihvatila. Zahvaljujući članovima Julijevsko-klaudijevske dinastije, stara jezgra grada – *Urbs vetus*, doživljava svoj preobražaj. Unaprjeđenjem prometnica, nadogradnjom bedema i gradskih vrata te izgradnjom kompleksa foruma s teatrom – urbani razvoj Salone za vrijeme ranog Carstva doživljava svoj vrhunac. Također, ni kamenoklesarski zanat salonitanskog područja nije ostao zakinut rimskog poticaja. Referirajući se na grčke primjere i učenici da kreiraju vlastite, lokalni su majstori postigli zavidna kamenoklesarska postignuća. Od nadgrobnih spomenika, preko portreta, kipova i reljefa usavršili su rimsku tehniku i stil te su dorasli vještinama rimskih velemajestora. Period ranog Rimskog Carstva na Salonu je utjecao u mnogočemu, zbog čega je ostavio neobrisivi trag u povijesti grada koji se ne smije zapostaviti.

Ključne riječi: Salona, Rimsko Carstvo, August, Julijevsko-klaudijevska dinastija, provincija, razvoj

Abstract

The Roman State and its bureaucracy were shaken by the shift of its state organization. Out of a republican state system, with Caesar's death, Rome adapted an Imperial system under the leadership of the young Emperor Augustus. Taking over the Roman Rulership, Augustus took the hearts of the Roman Populus with his wise foreign and domestic policies, just like the hearts of the narrow-minded Senate, which secured him many honorable titles which no ruler before him had. His influence, as well the influence of his successors, on the province of Illyria, was enormous. Apart from subjugating the Illyrian tribes, Augustus and his successors encouraged the growth and development of cities along the whole province. One of those cities was Salona, which transformed itself from a Graeco-Illyrian trade colony into the capital of the province of Dalmatia. With the status of a capital city, Salona flourished and achieved significant economic, political, urban, social and cultural development, a gift from the Roman state that she open-handedly accepted. Thanks to the members of the Julian-Claudian dynasty, the old city core – *Urbs Vetus*, experienced its metamorphosis. With the improvement of roads, upgrade of the city walls and gates, and with the construction of a theater and forum complex – the urban development of Salona during the early Roman Imperial era enters its peak. Also, the stonemason trade of the Salonitan area didn't remain deprived of Roman encouragement. Reflecting on the Greek examples, and learned to create their own, the local stonemasons reached an enviable stonemasonry achievement. From tombstones, portraits, statues, and reliefs, they perfected the Roman technique and style and came close to the skills of the Roman grandmasters. The period of the early Roman Empire influenced Salona in many ways, which is why the period has left a significant mark in the history of the city, which must not be neglected.

Keywords: Salona, Roman Empire, Augustus, Julio-Claudian dynasty, province, development

Prilozi

Slika 1. Rimsko Carstvo, 1. st. pr. K. - Preuzeto s https://www.britannica.com/place/Roman-Empire (11. 08. 2020.).....	3
Slika 2. Oltar božanskog mira (lat. <i>Ara Pacis Augustae</i>) - Preuzeto s http://arheon.net/ara-pacis/ (11. 08. 2020.).....	5
Slika 3. Karta Rimskog Carstva s naznačenom provincijom Britanijom. - Preuzeto s https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain (26. 08. 2020.).....	6
Slika 4. Rimska provincija Ilirik. - Preuzeto s https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27088 (11. 08. 2020.).....	9
Slika 5. Salona u rimskoj provinciji Dalmaciji. - Marin Emilio, „Grad Salona“, <i>Longae Saloniae II</i> , ur. Emilio Marin, Arheološki muzej Split, Split 2002. g., str. 9.....	10
Slika 6. Tlocrt rimske topografije Salone do početka 4. st. - Marin Emilio, „Grad Salona“, <i>Longae Saloniae II</i> , ur. Emilio Marin, Arheološki muzej Split, Split 2002. g., str. 14.....	12
Slika 7. <i>Porta Caesarea</i> , Salona, kamen modrac, 74. g. pr. K. – 12. g./14. g. - Marin Emilio, „Grad Salona“, <i>Longae Saloniae II</i> , ur. Emilio Marin, Arheološki muzej Split, Split 2002. g., str. 20.	13
Slika 8. Rekonstrukcija kompleksa foruma s teatrom (D. Rendić - Miočeviću). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 9.....	14
Slika 9. Zračni snimak ostatka foruma, Salona, kamen, 1. st. pr. Kr. – 4. st. - Marin Emilio, „Grad Salona“, <i>Longae Saloniae II</i> , ur. Emilio Marin, Arheološki muzej Split, Split 2002. g., str. 17.	14
Slika 10. Rekonstrukcija forumskog kompleksa i teatra s hramovima (prema E. Dyggveu). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 11.....	15
Slika 11. Razvojne faze hramova na forumu (prema E. Dyggveu). - Jeličić-Radonić, Jasna i Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (I) Salonitanska <i>Urbs vetus</i> “, <i>Tusculum</i> , vol. 2, br. 1, Tusculum, Solin 2009. g., str 18.	15
Slika 12. Pogled na lukove s južne strane foruma i tlocrt građevine pored i prema lučnim otvorima (prema F. Carrari). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 10.....	15

Slika 13. Rekonstrukcija tlocrta kurije (prema Ch. W. Clairmontu). - Jeličić-Radonić, Jasna i Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (I) Salonitanska <i>Urbs vetus</i> “, <i>Tusculum</i> , vol. 2, br. 1, Solin 2009. g., str. 20.....	16
Slika 14. Tlocrt otkrivenih termi s crtežima nalaza mozaika i arhitektonske skulpture (nacrtao Vicko Andrić, Lanza 1856. g.) - Jeličić-Radonić, Jasna i Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (I) Salonitanska <i>Urbs vetus</i> “, <i>Tusculum</i> , vol. 2, br. 1, , Solin 2009. g., str. 27.....	17
Slika 15. Rekonstrukcija teatra (prema E. Dyggveu). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 13. 18	
Slika 16. Rekonstrukcija Liberova (?) hrama (prema E. Dyggveu). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 17.....	19
Slika 16. Rekonstrukcija Liberova (?) hrama (prema E. Dyggveu). - Jeličić-Radonić Jasna, <i>Urbanizam i arhitektura rimske Dalmacije</i> , Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2014.g., str. 15.....	19
Slika 17. Portret muškarca iz mauzoleja obitelji Lolija, Salone, vapnenac, posljednja desetljeća 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu. - Jeličić-Radonić, Jasna i Ana Sedlar, „Topografija antičke Salone (III) Salonitanska <i>Urbs occidentalis</i> “, <i>Tusculum</i> , vol. 4, br. 1, Solin 2011. g., str. 77.....	20
Slika 19. a) Portret muškarca, Salone, vapnenac, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 60.....	21
Slika 19. b) Portret žene, Salone, vapnenac, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 36.....	21
Slika 23. a) Glava muškarca, Salone, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 15.....	22
Slika 23. b) Portret žene, Salone, vapnenac, kraj 1. st. pr. Kr. ili početak 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 15.....	22
Slika 21. b) Glava božice s ostacima boje - praksitelovih značajki, Salone, mramor, sredina 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 61.	22

Slika 21. a) Ženska glava (Livija ?), Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 50.....	22
Slika 25. a) Portret dječaja Druza Cezara, Salona, mramor, drugo ili treće desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 30.	23
Slika 25. b) Poret dječaka Nerona Cezara, Salona, vapnenac, drugo ili treće desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 29.....	23
Slika 27. a) Torzo Apolona ili Dioniza, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 21.....	24
Slika 27. b) Kopija Polikletova Westmacott dječaka, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 21.....	24
Slika 28. Kip cara (?) u obličju Diomeda ili Apolona, Salona, mramor, prva desetljeća 1. st., Arheološki muzej u Zagrebu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 51.	25
Slika 29. Torzo cara u sjedećem položaju, Salona, mramor, I. polovica 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 31.....	25
Slika 30. Torzo cara u oklopu, Salona, mramor, cca. 30. g. - 60. g., Muzej umjetnosti Metropolitan u New Yorku. - Maršić Dino, „O ikonografiji i atribuciji salonitanskoga lorikata“, <i>Tusculum</i> , vol. 7, br. 1, Solin 2014. g., str. 8.....	26
Slika 31. Kip sjedećeg Jupitera, Salona, mramor, II. polovica 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 86.....	26
Slika 32. Reljef česme s <i>Porta Caesarea</i> , Salona, mramor, početak 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 20.....	27
Slika 33. Stela Gaja Utija, Salona, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, <i>Kiparstvo rimske Dalmacije</i> , Književni krug Split, Split 2005. g., str. 13.....	28

Slika 34. Stela Lolije Muze, Salona, vapnenac, II. polovica 1. st. pr. Kr, Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, Kiparstvo rimske Dalmacije, Književni krug Split, Split 2005. g., str. 11.....	28
Slika 36. Stela Tita Fuficija, Salona, vapnenac, četvrto – peto desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, Kiparstvo rimske Dalmacije, Književni krug Split, Split 2005. g., str. 52.....	29
Slika 35. Ara Marka Titija, Salona, vapnenac, treće-četvrto desetljeće 1. st., Arheološki muzej u Splitu. - Cambi Nenad, Kiparstvo rimske Dalmacije, Književni krug Split, Split 2005. g., str. 59.....	29

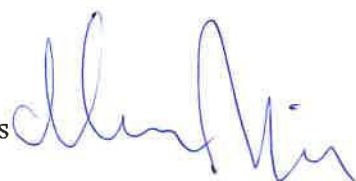
SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARIJA HLADAR, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja PRVOPOSREBNICE, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog/diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 11. rujna 2020 . g.

Potpis

IZJAVA O POHRANI
ZAVRŠNOG/DIPLOMSKOG/SPECIJALISTIČKOG/DOKTORSKOG RADA
(PODCRTAJTE ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOG
FAKULTETA U SPLITU

Student/ica: MARIJA MADAR
Naslov rada: SALONA U RANOCARSKOM
RAZDOBLJU
Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD
Mentor/ica rada: doc. dr. sc. ANA TORLAK
Komentor/ica rada: _____

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružite odgovarajuće):

a) rad u otvorenom pristupu

b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST

☒ c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 11. rujna 2020. g.

Potpis studenta/studentice: _____

